

FATİH SULTAN MEHMED HAN VE DÖNEMİ

Editör:

Dr. Ayşenur Bilge Zafer

Yayın Kurulu:

Prof.Dr. Özer Ergenç

Prof.Dr. İlhan Genç

Prof.Dr. Yusuf Oğuzoğlu

Gaye Kitabevi

BURSA 2016

BURSA

OSMANGAZİ BELEDİYESİ YAYINLARI

Ulubatlı Hasan Bulvarı No: 6 Santral Garaj / Bursa

Tel: 0.224.444 16 01 Faks: 0.0224.270 70 63

www.osmangazi-bld.gov.tr

Fatih Sultan Mehmed Han ve Dönemi

Editör:

Dr. Ayşenur Bilge Zafer

Yayın Kurulu:

Prof.Dr. Özer Ergenç

Prof.Dr. İlhan Genç

Prof.Dr. Yusuf Oğuzoğlu

Proje Koordinatörü:

Kenan Kır

Osmangazi Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürü

Proje Basım Koordinatörü:

Gülşah Cebelli Öncel

Osmangazi Belediyesi Basım Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürü

Organizasyon Sorumlusu:

Mehmet Uzun

Osmangazi Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü

ISBN 978-605-66006-4-7

1. Basım Nisan 2016

Kapak Resmi:

Sultan II. Mehmed'in minyatürü (Lokmân bin Hüseyin el-Urmevî,

Kıyâfetü'l-İnsâniyye fî Şemâilî'l-Osmâniyye, AETrh 1216)

Kapak minyatürünü temin eden Melek Gençboyacı Hanımefendiye teşekkür ederiz.

Kapak / İç Düzen:

Gaye Kitabevi

Baskı: Stüdyo Star Ajans Ltd. Şti. - Sertifika No: 15366

Sultan II. Mehmed Dönemine İlişkin 19. Yüzyıl Bursa Kaynaklı Bilgilere Yönelik Bir Değerlendirme

Fulya Duvenci Karakoç*

Giriş

“İstanbul, Karadeniz ve Doğu Akdeniz’de ticarete müstenit bir deniz imparatorluğu kurmuş olan İtalyan bahrî devletleri için hayati bir kilit taşı mesabesinde olduğu gibi, Osmanlı Devleti için de Rumeli ve Anadolu’yu bir muazzam kara imparatorluğu halinde birleştirmenin yegane yolu olarak görünüyordu.”¹ “İstanbul’un fethi, Osmanlı İmparatorluğu’nun kesin kuruluşunu ve padişahın durumundaki değişikliklerle sonraki büyük fütûhatı hazırlayan esas olay”² olacaktı. Sultan II. Mehmet, İstanbul’u almayı ve oraya kalıcı olarak yerleşmeyi ilk önceliği saymaktaydı. Tursun Bey Tarihi’nde İstanbul’un önemi şu satırlarla yer bulmuştur: “İslam ehlerinden nice melik ve sultan İstanbul’un güzelliğine rağbet göstermişler. Sayısız asker tertip ve techiz ederek İstanbul’u almaya çalışmışlardır. Fakat hiçbirinin eli ona yetişemeyip, hasretle yaralı, ciğerleri dağılı gitmişlerdi. Bu itibarla İslam bölgesi ortasında yanık gibi duruyordu.”³

Sultan Murad’ın beklenmedik bir biçimde tahtı oniki yaşındaki oğluna bırakarak Bursa’da dinlenmeye çekilmesinin ağır sonuçları

* Dr., Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
fulyaduvenci@yahoo.com

¹ Halil İnalçık, Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s.52.

² Halil İnalçık, Mehmed III, TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, C. 28, s.398.

³ Tursun Bey’in Kaleminden Cihan Fatih’i, İkinci Basım, İstanbul, 2003, s.31.

olmuş,⁴ Tahta ikinci ve kesin olarak çıkması öncesinde, H.850-853 (1446-1449) yılları arasında Şehzade Mehmed Sultan'ın kontrolü altındaki bölgelerden Ege Denizinde Venediklilere ait adalara karşı hücumlar yapıyordu. İncılık, Sultan II. Mehmed'in "gâzânın temsilcisi" sıfatını benimsemiş olduğunu belirtir.⁵ 1451'de tahta kesin olarak çıktığında Osmanlı devletinin doğu sınırları henüz Anadolu'nun tamamını kapsamıyordu. Bunun yanı sıra hakim olunan yerlerde eski Anadolu beyliklerinin topraklarında halledilmesi gereken önemli idari konular bulunuyordu. İstanbul'un fethi öncesi doğu sınırlarının emniyeti bu nedenle çok önemliydi ve Orta ve Kuzeybatı Anadolu'daki hakimiyet ve komşu devletlerle ilişkiler için yeni siyaset planlamasına ihtiyaç duyuluyordu. "Bu politikaların oluşmasında ve yeni bir nitelik kazanmasında hiç şüphesiz İstanbul'un fethinden sonra, devleti yeniden şekillendirme çabaları ve bunun öngördüğü "imparatorluk" vizyonu mühim rol oynayacaktı."⁶

Sultan II. Mehmed, yaklaşık 30 yıllık saltanatı döneminde İstanbul'a ve yanı sıra pek çok siyasi meseleye dikkatini vermiştir.

Saltanatına İlişkin Bilgiler

1907 Yılı (H.1325) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi, Sultan II. Mehmed hakkında şu satırlara yer verir; "Ebül Feth ve'l-meğâzî Sultan Mehmed Sultan Murad Han-ı sâni hazretlerinin mahdûm-ı saâdet mevsûmlarıdır. İstanbul ve Trabzon ve nice bilâd-ı azîme fethine muvaffakiyetleri cihetiyle Ebü'l-feth ünvan-ı celîle iştihar bulmuşlardır. 833 (M.1430) Senesi Recebinin yedinci günü kademi niâde-i âlemi vücûd-ve 855 (M.1451) senesi muharreminde câlis-i tahtı meâli nümud oldular ve 886 (M.1481) senesi rebülevvelinin dördüncü günü gazâyâ azîmet esnasında Gekbüze merhalesi (Gebze Konağı) civârında irtihâl buyurdular. Türbe-i âlîleri İstanbul'da camî-i cesîm ve münevverleri pişgâhında ve sâir âsâr-ı celîleleri civârındadır."⁷

"Yedinci Padişah Sultan Ebülfeth Mehmed Han Gazi, Murad

⁴ Halil İncılık, Fatih Devri Üzerine..., s.36.

⁵ Halil İncılık, DVİA, a.g.m., s.396.

⁶ Feridun Emecen, "Fatih Sultan Mehmed ve Etrafındaki Dünya: Osmanlı Devleti'nin Doğu Komşuları", Osmanlı Araştırmaları, XXXIII (2009), s.65.

⁷ Hüdavendigâr Vilayeti Salname-i Resmisi H1325 M1907, Bursa İl Özel İdaresi, 2013, s.57.

*Han Sâni'nin oğludur. 26 Receb 833'de doğmuştur. Saniyen cülûs-u hümayunları 16 Muharrem 855, irtihâlleri 4 Rebiülevvel 886 olup, 53 sene ömür ve 31 sene saltanat sürmüşlerdir. İstanbul ve Trabzon ve nice bilâd-ı azime fethine muvaffakiyetleri cihetle Ebûl Feth ünvanı celileye iştihar bulmuşlardır.*⁸ Salnamelerde tekraren geçen bu tarihler miladi olarak doğumu 20 Nisan 1430, ikinci kez tahta çıkışı 18 Şubat 1451 ve ölümü 3 Mayıs 1481 olarak tespit edilmektedir. İnalçık ise doğumu 27 Receb 835 / 30 Mart 1432, ikinci cülusu 1451 ve ölümü 1481 olarak bildirmektedir. Doğum tarihindeki farklılığın nedeni bilinmemektedir.

19. Yüzyılda önemli tarihçilerden biri olan Mülazım Abdülkadir, Bursa Askeri Rüşdiyesinde tarih öğretmenliği yapmış, meşrutiyetten sonra kurulan Osmanlı Tarih Encümenine bağlı olarak Bursa'da açılan Tarih Encümeni Şubesi'nde görev almış, Bursa Tarihi Kılavuzu adlı eseri yayınladıktan sonra Büyük savaşa şehit olmuştur. Osman Şevki Bey O'nun hakkında "Bursa hakkında en çok çalışan arkadaşım", Bursa Tarih Encümeni azalığı yapmış olan Mehmet Şemsettin Efendi tarafından ise "bir kaç defa toplandık, en gayretli arkadaşımız Mülazım Abdülkadir Bey idi" demektedir.⁹ Sultan II. Mehmed'den önceki padişahların devirlerini detaylıca anlatmışken, bundan sonrasının sadece Bursa ile ilgili konuları anlatacağını belirterek; Sultan'ın tahta çıktıktan sonra üvey annesi Mara'yı memleketi Sırbistan'a gönderdiğini, ardından İsfandiyar Beyinin kızı Fatma Sultan'ın oğlu olan şehzade kardeşi Ahmed'i boğdurttuğunu belirtmiştir. Neşri tarihinde bu konu, "atasının mey-tini Bursaya gönderip, ol küçük karındaşını ki, İsfandiyar kızından idi, anı dahi Hak rahmetine ulaştırıp, kendi serî-i saltanatı müşer-ref edip, cihana nizam vermeğe başladı" satırlarıyla yer bulur.¹⁰

Mülazım Abdülkadir Bey, Sultan II. Mehmed'in Bursa'da, her birinin bir yüzünde Mehmed bin Murad Han yazılı çeşitli paralar bastırttığını ancak şehrin bu padişah zamanında eski parlaklığını yitirdiğini; İstanbul'un yeni taht yeri olması nedeniyle Bursa'nın

⁸ Hüdavendigar Vilayet Salnameleri, Defâ 7, 1293, s.25; Defâ 9, 1297, s.24; Defâ 12, 1302, s.62; Defâ 16, 1306 s.22; Defâ 17, 1306, s.30; Defâ 19, 1310, s.41; Defâ 23, 1314, s.34; Defâ 25, 1317, s.19.

⁹ Mülazım Abdülkadir Bey, Bursa Tarihi Kılavuzu, Haz. Mehmet Fatih Birgül ve Dr. Levent Ali Çanaklı, Bursa İl Özel İdaresi Yayınları, Bursa, 2008, s.4 ve 165 vd.

¹⁰ Kitap-ı Cihan-nümâ Neşri Tarihi, C.II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1957, s.683.

sönüklüğünün arttığını ifade etmiştir. 1451-1481 yılları arasındaki otuz yıllık sürecin Bursa'da başka dönemlere nisbetle durgun geçtiğini özellikle belirtir.¹¹

Sultan II. Mehméd'in annesinin (Hüma Hatun) mezarı Bursa'dadır. Mülazım Abdülkadir'e göre Bursa'nın bir önemi de, Sultan II. Mehmed'in ölümünün akabinde tahta çıkan büyük oğlu Bayezid'in yeniçerilerin uygunsuz isteklerini yerine getirmiş olduğunu duyan küçük oğlu Şehzade Cem, Varsak, Turgud ve Türkmenlerden destek alarak valilik yaptığı Karaman'dan Bursa'ya yürümüş ve ağabeyinin Lala Ayas Paşa öncülüğünde İstanbul'dan gönderilen kuvvetle karşılaşmıştır. Bursa halkı, yeniçerilerin tavırlarından rahatsız olmuş ancak Cem Sultan'dan yana da net tavır sergilememiş, bu nedenle kapıları kapatarak kale içine kapanma yolunu seçmiştir. Burada 18 gün padişahlık yapmış, halası ile Anadolu ve Rumeli'yi paylaşarak yönetilmesi önerisini İstanbul'a duyurmuş, ardından da bozguna uğrayarak Mısır'a gitmiştir. Yeniçeriler Bursa'nın cezalandırılması için yağma istemiş, her birine biner akçe ödemesiyle bunun önüne geçilmiştir.¹²

İncelediğimiz dönemde Sultan II. Mehmed'e ilişkin bilgi veren bir başka yazar olan Dr. Osman Şevki Bey, 1912'de askeri doktor olarak Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den mezun olduktan sonra savaflara katılmış, Yunan işgaline son veren IV. Alay'ın baştabibi olarak Bursa'nın kurtuluşunda rol almıştır. 1928'de yayınlanan Bursa ve Uludağ adlı eserinde, Mamboury'nin "İstanbul: Rehber-i Seyyahin"¹³ adlı eserin metodundan faydalanmıştır. Mamboury, Galatasaray Lisesi öğretmenlerinden ve Türk Gezginler Cemiyeti üyelerindedir. Dr. Osman Şevki'nin metodundan faydalandığı bir diğer eser ise, Paris'te bulunduğu zaman hiç bir rehber ihtiyacı bırakmamış olan Guilmin'in "Plan de Paris par Arrondissement"¹⁴ adlı eseridir.

Osman Şevki Bey'in Sultan II. Mehmed dönemi Bursa'sının durgunluğuna ilişkin Mülazım Abdülkadir'inkine benzer tespitleri bulunmaktadır. İstanbul'un fethi "*Bursa'yı söndürmüştür.*" Bundan sonra yeni ve büyük camiler Bursa'da yapılmamış, "*Türk'ün bütün sanat ve imar emekleri İstanbul'a sarf edilmiştir.*" Ancak Bursa hasreti, o tarz eserlerin İstanbul'da yapılması biçiminde

¹¹ Mülazım Abdülkadir Bey, a.g.e., s.169.

¹² A.g.e., ss.169-170.

¹³ İstanbul Risto ve Mahdumu Neşriyatı, 1925.

¹⁴ Paris, 1910.

sergilenmiştir. “İstanbul’un fethinden sonra tamamen ihmal yüzünden Bursa’da, hatta padişah sarayları bile süratle harab olmaya başlamışlar, Sahn-ı Şerif ve Cennet-âbâd isimleriyle anılan bu saraylar, saha Kanuni Sultan Süleyman zamanında harab düşmüş ve Lâmiî Çelebi’nin tasvirine göre, “Fırak-ı padişahıtan oda yanmış, harab olmuş dil-i uşşâka, yıkılmış sine-i müştâka’ benzemiştir.”¹⁵

Cem Sultan ve Sultan Bayezid’in kuvvetlerinin Bursa’da karşı karşıya gelmelerini anlatırken şöyle der, “Bursalılar şimdiye kadar başlarına gelen bir çok felaketlerden sonra bu iki kuvvete de tarafsız kalarak, kale içine çekilmişler, dolayısıyla Cem Sultan ve Ayaz Paşa ordularını kendi hallerine ve karşı karşıya bırakmışlardır. 1482’de Cem Sultan’ın öncüleri ile Ayas Paşa ordusu muharebeye başlamış, Ayas Paşa esir olunca Bursalılar da çaresiz kalarak kale kapılarını Cem Sultan’a açmışlar, O’nu içeri almışlar ve padişah ilan etmişlerdir.” Onsekiz gün padişahlık ettiği, adına hutbeler okuttuğu, para kestirttiği Bursa’dan Sultan II. Bayezid’in ordularına mağlup olduğu Yenişehir Ovası’ndaki çarpışmanın ardından tekrar dönemeyecek şekilde ayrılmıştır.¹⁶

Fütûhatı

Literatürde Fatih Devri konusunda en aydınlatıcı yayınların sahibi olan İnalçık, Sultan II. Mehmed dönemine ait ferman örneklerine ulaşmamızı, bu vesileyle dolaylı olarak Sultan II. Bayezid’in fermanlarındaki verilerden edinmemizin alternatifini ve doğrudan yolunu bulmamızı sağlayan yegâne örneğin Bursa Şerîye Sicilleri’nde yer alan ferman örnekleri olduğunu belirtir.¹⁷

Hüdavendigâr Vilayet Salnameleri’nde de Sultan II. Mehmed dönemine ilişkin pek çok bilgiye ulaşmak mümkündür. İlki 1869’a ait olan bu yıllıklar Osmanlı Devleti’nin kurumsal yayını olması bakımından önemlidir. Sultan II. Mehmed devrine görece yakın tarihli olmakla beraber dört asır sonraya tarihlenmektedirler. Hem bu bakımdan hem de önceki yıllardan aynen alıntılanan bölümler içermesi bakımından ihtiyatla değerlendirilmesinde fayda olan kaynaklardır. Bu gerekliliği doğrulamak üzere, İnalçık’ın, salna-

¹⁵ Dr. Osman Şevki, Bursa ve Uludağ, ss.36-37.

¹⁶ Aynı yer.

¹⁷ Halil İnalçık, “Bursa Şer’îye Sicillerinde Fatih Sultan Mehmed’in Fermanları”, Belleten, C.XI, F.45, s.695

melerde yer verilmemiş olan ilk tahta çıkış tarihine ilişkin “*evvela hadiselerle en yakın bir kaynak olarak Takvim-i Hümayunlardaki kaydı*” işaret etmiştir. Buna göre Hicri 847’de (M.1444) tahta geçirilmiş olduğunu sırasıyla; 849 ve 856 tarihli Takvimlere, Mısır Sultanına gönderilen Varna fetihnemesinde hadiselerin anlatılış sırasından ve Sultan II. Mehmed’in burada “tahta cülûsumuzdan hemen sonra” ifadesi kullanmış olmasından, çeşitli mektuplardan, Sultan II. Mehmed’in Karamanoğluna gönderdiği fetihnamede yer alan ve babasının geçen baharda kendisine tahtı bıraktığını belirten ifadesinden, Karamanoğlu İbrahim Bey’in 1444 Temmuz’unda Sevgennamede taahhütlerini “Murad beğe ve Mehmed beğe” müştereken yapmasından ve son olarak vakayinamelerdeki kayıtlardan hareketle ortaya koymuştur.¹⁸

Sultan II. Mehmed’in 1444-1446 Yılları arasındaki ilk saltanat dönemi, dış tehditler ve yeniçeri isyanı karşısında kendisinin gelecekteki yönetimini riske atmamak için çok incelikli hareket eden babasının tahta gelmesiyle son bulmuştur. Ancak bu sürecin saltanata geldiğinde faydalanacağı tecrübeler yaratmış olduğu açıktır. 1451’de Sultan II. Murad Han’ın vefatı üzerine yeniden ve kesin olarak tahta çıkmıştır.¹⁹

Salnamelerde Sultan II. Mehmed’in ilk icraatlarından biri olarak H.857 yılında Boğazkesen Hisarının inşası belirtilmektedir.²⁰ Ölümüne dek sürecek olan ikinci saltanat devrinin başında Rumeli Hisarının karşısına bir hisar yapımına başlatmış, 806’da (M. Şubat 1452) sahilde ilk kale yükselmişti. Boğazkesen Hisarı, İstanbul’un Karedeniz’den tedarik imkânının önünü kesecek, donanmanın Anadolu ve Rumeli arasında hareketini kolaylaştıracak ve İstanbul kuşatmasına üs olarak kullanılacaktı.

Bursa salnamelerinde defalarca bahis olunan ve en önde gelen icraatı sayıldığı anlaşılan Boğazkesen Hisarının yapımı derinlemesine incelenirse, kadim bir geleneğe ve Bursa’ya ulaşılabilir. İnalçık, “Hisarın yapılması aslında Osmanlıların eski bir muhasara

¹⁸ Halil İnalçık, *Fatih Devri Üzerine...*, ss.62-64; Krş. 1444 Buhranı, s.23, Zeyil no. II ve not 104 ve not 50; Feridun Bey, I, 233 ve 227.

¹⁹ Bursa’yı çok seven ve tahttan vazgeçmesinde mateminin payı olduğu ileri sürülen genç yaşta kaybettiği büyük oğlu Alaeddin Ali’nin yanına gömülme-yi vasiyet eden Sultan II. Murad Han, sülalesinden başka kimsenin buraya gömülmesini istemediğini de ekleyerek Bursa’yı bir nevi kendine ait hale getirmiştir. Halil İnalçık, *Fatih Devri Üzerine...*, s.103.

²⁰ Hüdavendigâr Vilayet Salnameleri, Defâ 12, 1302, s.62; Defâ 16, 1306 s.22; Defâ 17, 1306, s.30; Defâ 19, 1310, s.41.

usul ve ananesinin tatbikinden başka bir şey değildir. Osman Gazi zamanında Bursa muhasarasından beri Osmanlılar, uzun sürecek kuşatmalar için muhasara olunan kale yanına havale kuleleri yaparlar ve bu üsse sığınarak ordularını çektikten sonra da kaleyi sıkıştırmakta devam ederlerdi” ifadelerine yer verir.²¹ Neşri de şöyle yer alır; “Rivayettir ki, Sultan Mehmed Bursa’ya gelip, diledi kim, Gelibolu’dan geçip Edirne’ye gide... Pederi geçtiği yerden geçip şimdi ana Yenice Hisar’ı derler, Anadolu Hisarıdır. Andan oradan geçip, Akça- Hisar’ın karşısına kondu. Halil Paşa’ya eyitti: ‘Lala bunda bir hisar gerek.’”²²

Hüdavendigâr Vilayet Salnameleri Sultan II. Mehmed’in 861’de (M.1457) Nevaberdo şehrine tâbi hisarlar, Yeni Foça, Semadirek, Taşoz, İmros ve Limni adalarını ele geçirdiğini kaydeder.²³ İncalcık da Limni, Taşoz ve Semadirek adalarını ele geçirdikten sonra ve kuvvet bırakarak çekildiğini yazar. Ardından İsmail Bey idaresinde donanma göndererek, Midilli’yi yeniden hakimiyetine almış ve Taşoz ve Semadirek’i tamamen egemenliğine geçirmiştir.²⁴ Aynı yıl Mora’yı fethederek Üsküp’e varmış, burada uzun süre kalmış, Edirne’ye geçip tekrar Semendire’ye gelmiş, H.863’de Sofya Kalesinin anahtarını Sırlardan almıştır. 864’de, batuluların yeniden hareketlendiği Mora’yı Venedik kaleleri dışında tamamen egemenliğine katmıştır.²⁵ Bursa salnameleri, Mora için bu nihai ele geçiriliş tarihine yer verir.²⁶

İncalcık’ın araştırmaları Sultan II. Mehmed’in H.866’da Eflak’ı istila ettiğini, 866’da Midilli’yi ilhak ettiğini, tüm bu gelişmelerin H.867’de Bosna fethi ile sonuçlandığını belirtir.²⁷ Oysa Bursa salnamelerinde Eflak, Midilli, Yağçe, Bosna Hersek, İzvornik sıralanmış ve H.868’e tarihlenmiştir.²⁸ İstanbul’un güvenliğini arttırmak için Çanakkale Boğazının iki yakasında 868’de Sultaniye

²¹ Halil İncalcık, Fatih Devri Üzerine..., s.122.

²² Kitab-ı Cihan-nümâ Neşri Tarihi, C.II, ss.688-689.

²³ Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi Def’a 12 (1302), s.62; Def’a 16 (1306) s.22.

²⁴ Halil İncalcık, DVİA, a.g.m., s.398.

²⁵ Halil İncalcık, DVİA, a.g.m., s.399.

²⁶ Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi Def’a 12 (1302), s.62; Def’a 16 (1306) s.22.

²⁷ Halil İncalcık, DVİA, a.g.m., s.399.

²⁸ Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi Def’a 12 (1302), s.62; Def’a 16 (1306) s.22.

ve Kilitbahir hisarlarını yaptırmıştır. Salnamelerde bu kalelerin inşaatına ilişkin bilgi yer bulmamıştır. Ertesi yıl da Arnavutluk'ta kuzey dağlık bölgesine dayanan Arnavutlara karşı toprakların ortasına İlbasan Kalesini yaparak dönmüştür. Hüdavendigar Salnamesinde Bina-i Kale-i İlbasan H.871 olarak yer almıştır.²⁹

H.869'da Doğu'da Uzun Hasan, Dulkadiroğlu Arslan Bey üzerine yürümüş, yenmiş, ardından Kayseri, Develi, Aksaray, Konya ve Beyşehir'i alarak Mısır Sultanı Hoşkadem adına hutbe okutulmasını sağlamıştı. Bunun üzerine Osmanlı kuvvetleri harekete geçerek Silifke Kalesi dışında tüm Karaman ilini idaresi altına aldı. 865'de Trabzon, ardından Larende, Niğde, Alaiye, Moka, Gülek, Luluva alındı. H.875'de Eğriboz seferini Sultan II. Mehmed bizzat yönetmiş ve ada ile kara bağlantısı sağlayan bir köprü yaptırarak bir kez daha gaza temsilciliğindeki hünerini ortaya koymuştu. Bir başka ileri görüşlü hareket de Macar Kralının girişimlerinden Bosna'yı korumak için Böğürdelen Kalesinin inşa edilmesidir. H.879'da Gedik Ahmet Paşa'nın seferi Taşili, Ermenâk, Meynan ve Silifke'nin yeniden alınmasını sağladı.³⁰ Bu bilgilerin salnamelerdeki karşılıklarına bakıldığında Vilayet-i Karaman, Ereğli-i Konya, Aksaray, Alaiye, Kale-i Gülek, Kale-i Göher, Feth-i Cezi-re-i Eğriboz, Silifke sıralamasıyla H.871-875 aralığı fetihleri olarak yer almıştır. Trabzon fethi H.866 tarihiyle, Eğriboz ise H.873 tarihiyle yukarıdakilerden farklı olarak yer bulmuştur. Bina-i Kale-i Böğürdelen'e de ayrıca yer verilmiş ve H.880 olarak tarihlendirilmiştir.³¹ Bir yandan İç Anadolu'da bir yandan da denizlerdeki güç mücadelesi, bazı yerlerin tekrar el değiştirmesi biçiminde gelişmiş, bunların detayları salnamelerde yer almamış, kimi zaman ilk kimi zaman geri alınış tarihleriyle kaydedilmiştir. Ancak kaynaklar H.879'da Karaman'ın artık "inkıyat" altına alındığında birleşmektedir. Buna bir başka örnek olarak H.883'de Venediklilerle yapılan anlaşmada, İşkodra, Akçahisar, Limni, Eğriboz ve Mayna dağlık bölgesinin alınması, Mora, Arnavutluk ve Dalmaçya'da savaş süresinde Osmanlıların aldığı yerlerin iade ediliyor olmasıdır. Bunlar salnamelerde H.883 İşkodra, H.884 Zante, Aya Mavra, Polya, Otranto ve daha nice kesire kasabayı tezhire eylediği biçiminde yer almıştır.

²⁹ Hüdavendigar Vilayet Salnamesi Def'a 12 (1302), s.62.

³⁰ İnalçık, TDVİA, ss.400-402.

³¹ Hüdavendigar Vilayet Salnamesi Def'a 16 (1306), s.22; Def'a 19 (1306) s.41.

Salnamelerde Kefe'nin fethinin hemen ardından "*Mengli Giray Han'ın Kırım Hanlığına nasbı 880 (M.1475)*"³² ve "Devlet-i Osmaniye'ye itaati" kayıtları yer almaktadır. H.880'de (M.1475) Kefe teslim alınmış; Mengli Giray, Osmanlılara bağlılığını gösteren bir belge ile tekrar hanlığa geçmişti.³³

Tarih Düşürmeler

Çok sayıda Hüdavendigâr Vilayet Salnamesinde Sultan II. Mehmed'in icraatlarından söz edilen sayfalarda güzel belde manasında Beldetül Tayyibet kavramı tekrarlanmakta olup, ebcedle tarih düşürme yöntemiyle 857 olan İstanbul'un fethini işaret etmekte, önemini yinelemektedir.³⁴

Bunun yanı sıra 1302 Tarihli salnamede bazı nazım cümleler yer aldığı dikkati çeker. Tarih-i cülûs başlığı altına Sürûrî'den alıntılandığı anlaşılan³⁵ şu mısralar yer almıştır:

"Sultan Mehmed kâm alup oldu şeh-i mülk-i cihân" (Sultan Mehmed dünya mülkünün padişahı olarak emeline kavuştu)

Ebced hesabıyla Sultan II. Mehmed'in ilk tahta çıkış tarihi olan H.847'ye denk gelir. Salnamelerde açıkça birinci cülûstan söz edilmediği, sadece "saniyen cülûsu" ifadesi bulunduğu dikkati çeker. Sadece bu satırlarda ilk cülûsuna ilişkin örtülü bir bilgi yer almıştır.

Hemen ardından aynı şairin bir mısrası daha bulunmaktadır:

"Dâd ile nam aldı yine Sultan Mehmed oldu şah" (Adaletle anılan Sultan Mehmed yine padişah oldu)

Bu mısra ise H.855 tarihini düşürmekte ve Sultan II. Mehmed'in ikinci ve kesin saltanat başlangıcını işaret etmektedir.³⁶

³² Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi Def'a 16 (1306), s.22

³³ İnalçık, TDVİA, ss.403-404.

³⁴ Hüdavendigâr Vilayet Salnameleri, Defâ 12, 1302, s.62; Defâ 16, 1306 s.22; Defâ 17, 1306, s.30; Defâ 19, 1310, s.41.

³⁵ Beyit, "Alemler Sürûrî-veş pesend etmekle tarihin didi" mısrası ile başlar. Mehmet Karaaslan, Mısralara Gizlenmiş Osmanlı Tarihi, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2015, s.978. Ayrıca bkz. İsmail Yakıt, Türk İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme, Ötüken Yayınları, 1992 ve Muharrem Mercanlıgil, Ebced Hesabı, Ankara, 1960.

³⁶ Aynı yer. Sultan II. Mehmed'in Avni mahlasıyla yazdığı ve babasının vefatı ve kendisinin tahta çıkış tarihi olan H.855 düşürdüğü şu mısralar da bazı kaynaklarda yer almıştır:

"Güzar kıldı cihandan k'ona tarih

İlmi Hayata İlişkin Bilgiler

Sultan II. Mehmed, ilim hayatına son derece büyük önem vermiştir. Salnamelere yansıyan bilgiler İstanbul'un fethinin ardından medreselerin hızla hayata geçirildiğini gösterir. "*İstanbul ve Trabzon ve nice bilad-ı azime fethine muvaffakiyetleri cihetle Ebul Feth ünvanı celileye iştihar bulmuşlardır...*"³⁷ Padişah-ı Müşariley Hazretleri dokuz cami dilkara-yı ihya ettikleri gibi nam-ı fatihanelerine 867'de (M.1463) bir cami-i şerif ile civarında sekiz medrese ve mektep ve bimaristan ve Hazreti Eba Eyyüb Ensariyye Türbe ve civarında cami ve imaret ve Şeyh Ebûl Veffa için bir cami-i şerif ile dervişlere savmaalar (mabetler) ve mesarifi için hamamlar inşa ve eski ve yeni saraylar şehirde çarşılar bina eylemişlerdir."³⁸ Fetihden sonra İstanbul'da sekiz kiliseyi medrese haline getirmiş, Ayasofya Medresesini açmış, kendi camisi etrafında Semaniye medreselerini yaptırmıştır. Medreselerin teftişinde bulunmuş, ders dinleyip ödül vermiştir, sarayda, seferde, yolculuklarda, sünnet düğünü gibi toplantılarda ilmî tartışmalar yaptırmıştır.³⁹ Ayrıca medreselerin her birine kütüphane kurdurarak kitaplar vakfettirmiştir.⁴⁰ Devrinde fıkhıta Molla Hüsrev, tefsirde Molla Gürânî, kelâmıda Hocazade son derece etkili olmuş ve Sultan II. Mehmed hepsinin eğitimini almıştır. Tasavvufla da yakın ilgisi bulunmuştur.⁴¹ Çok bilinen Ressam Mehmet Nakşi Bey'e ait olan bir minyatür Hacazade, Molla Seyyidi Ali ve Molla Zeyrek ile görüşmesini resmeder. Yanlış Mahmud Paşa'nın ayakta olduğu bu resim, alim-

---

Melek aşamı cennette makamı

(A) Rahmetü Rabbih"

³⁷ Hüdavendigar Vilayet Salnamesi Def'a 17 (1306), s.30.

³⁸ Hüdavendigar Vilayet Salnamesi Def'a 16 (1306), s.22.

³⁹ İncalcık, TDVİA, ss.405-406.

⁴⁰ Fatih Kütüphanesinde 4404 no ile kayıtlı eser Mahub Çelebi tarafından Molla Zeyrek Medresesi Kütüphanesine vakfedildiği bilgisi taşımaktadır. 259 ve 292 nolu eserler ise bizzat Sultan II. Mehmed tarafından semaniye medreselerine vakfedildiği anlaşılan eserlerdir. A. Süheyl Ünver, İlim ve Sanat Bakımından Fatih Devri Albümü, Kenan Matbaası, İstanbul, 1945, s.23 vd.

⁴¹ Sâmiha Ayverdi, Edebî ve Manevi Dünyası İçinde Fatih, İkinci Baskı, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Neşriyatı, 1968, ss. 9, 12, 14, 22.

leri de oturarak ilim görüştüğünü simgelemektedir.⁴² Sultan II. Mehmed devrinde matematikte parlak bir sürece girilmiştir. Dönemin alimleri tartışmaya ve eser üretmeye teşvik edilmiştir.⁴³ Tüm bunların yanı sıra güzel sanatlara değer vermiş, kendisi de nazım eserler üretmiş, pek çok sanat dalını da desteklemiştir. Çok zengin bir kütüphanesi olan Sultan'ın "hususî kütüphanesine çok sayıda kitap yazdırılmış, tezhip edilmiş ve mükemmel bir surette ciltleri yaptırılmıştır."⁴⁴

Bursa'nın sahip olduğu ilmî ortam, burada kendine has bir terbiye ortaya çıkarmış, bu da şehrin uzun süre önemini korumasına neden olmuştur. İstanbul'un fethinden sonra Bursa'daki hayatın durgunlaştığı yönündeki tespitler, imar faaliyetlerini açısından olmalıdır. Zaten Bursa'daki tecrübe, İstanbul'un Osmanlı şehri olmasında faydalanılacak önemli birikimlerden biri olacaktır. Bunun iktisadi yaşamda için de paralellik gösterdiğini düşünmek mümkündür. Diğer taraftan ilmî açıdan Bursa'nın medreseler merkezi konumu İstanbul'un fethinden sonra da sürmüş olup, klasik dönemde 14. yüzyılda 13; 15. yüzyılda 20 ve 16. yüzyılda 17 olmak üzere toplam 50 medrese inşa edilmiştir. Devrinde en çok medrese inşası ise Sultan II. Mehmed'e aittir.⁴⁵

Külliyelerin ve medreselerin sadece ilmi hayatta değil, şehrin mimari ve topografik gelişim ve korunmasındaki önemi de büyüktür. Her zaman tepelik yerler seçilmiş, etrafının gelişmesine neden olması önemsenmiş, yine bu öngörü ile de tarımsal arazilerden uzak tutulmuşlardır. Bu kapsamda Orhangazi Hisar'daki yaşamı ileriye uzandıran bir yer seçmiş, Sultan I. Murad batıya doğru Çekirge'ye, ardından Sultan Bayezid doğuya Yeşil'e, Çelebi Mehmed ve Sultan II. Murad ise Muradiye'ye külliyeler yaptırmış, bu ve takip eden dönemlerde medrese yerleşimleri de benzer biçimde olmuştur. "Özellikle döneminin en ünlü medresesi olan Sultaniye ve diğer selatin medreselerinin cazibe merkezi olması, bilimsel düzeyi arttırdığı gibi kentin demografik yapısının değişmesine de neden oluyordu. Bunun ekonomiye ciddi katkılar sağlayacağı da kuşkusuzdur...Bursa medreselerinde öğrenim gören yüzlerce öğ-

⁴² A. Süheyl Ünver, a.g.e., s.31.

⁴³ İnalçık, TDVİA, s.406.

⁴⁴ A. Süheyl Ünver, a.g.e., s.32.

⁴⁵ Mefail Hızlı, "Bursa'nın Gelişmesine Medreselerin Katkısı", Bursa Şehrinin Gelişmesi ve Kentsel Planlama Kültürü, Haz. Yusuf Oğuzoğlu, Gaye Kitabevi, Bursa, 2008, s.45.

rencinin aldıkları bilgi ve görgünün gerek üç aylar denilen yaz tatillerinde gerekse mezuniyetlerinden sonra gittikleri şehir, kasaba ve köylere taşınmaları da kentleşmede ve kentlilik bilincinin aşılmasında önemli olduğu açıktır."⁴⁶

Molla Hüsrev, Sultan II. Murad devrinde Edirne'de müderrislik yaptıktan sonra Varna savaşı sırasında kazasker olarak Osmanlı ordusunun dini işlerini yürütmeye başlamıştır. Sultan II. Mehmed tahta geçince bir süre bu görevini sürdürmüş, ardından İstanbul'un ikinci kadısı olarak görev almıştır. Daha sonra Galata ve Üsküdar kadılıkları ile Ayasofya müderrisliği de kendisine verilmiştir. Dönemin önemli ilim adamlarından biri olan Molla Hüsrev, padişahın iltifatına mazhar olmuş ancak rivayete göre Molla Gürani'nin yakınlığından rahatsızlık duyarak Bursa'ya yerleşmiş ve burada kendi adıyla bir medrese kurmuştur. Tahtakale'de bir arazisi ve Tavukçular Çarşısında bir başhane dükkanı vakfedilmiş olan medresenin ilk yıllarda dokuz kadar öğrencisi olduğunu, Emirsultan İmaretinden her gün aş getirildiğini ve 20 para günlük ödeme verildiğini, yaylağa çıktıklarında pirinç ve buğday tayin edildiğini kayıtlardan aktaran Hızlı, yirminci yüzyıla dek eğitime devam ettiğini şimdi ise izinin bulunmadığını ekler.⁴⁷

Sultan II. Mehmed devrinde Bursa'da çok sayıda medrese hayata geçirilmiştir. Hamza Bey, Sultan II. Murad döneminde devlet görevlerinde bulunmuş, Sultan II. Mehmed devrinde sırasıyla Gelibolu ve Antalya sancakbeyliği, Rumeli beylerbeyliği yapmış, kaptan-ı derya olarak yer aldığı İstanbul'un fethinde kızaklarla gemilerin taşınmasında bulunmuştur. Bursa'da Muradiye'de cami, imaret ve türbeleri bulunmakta ve bölge hala adıyla anılmaktadır.⁴⁸

Sultan II. Mehmed devrinde Turşucu, Çendik, Fenari Ahmed Paşa, Başçı İbrahim, Köseler, Süleyman Paşa, Lütfullah Çelebi Medreseleri kurulmuştur. Toplam yedi medreseyi işaret eden bu sayı klasik dönemdeki en yükseğidir ve bir kez daha Kanuni Sultan Süleyman döneminde tekrar olacaktır. Bunların hiç biri selâtin yani padişah tarafından yaptırılan medrese olmayıp, kurucularının hemen hepsi, çeşitli ve önemli devlet görevlerinde bulunmuş kişilerdir. Bu tespitlerden hareketle denilebilir ki Sultan II. Mehmed dönemi, devlet adamlarının zihniyet, halka hizmet ve ekonomik

⁴⁶ Mefail Hızlı, "Bursa'nın Gelişmesine...", ss.45-46

⁴⁷ Mefail Hızlı, "Osmanlı Klasik Döneminde Bursa Medreseleri", İz Yayıncılık, Bursa, 1998, s.110-111.

⁴⁸ Mefail Hızlı, "Osmanlı Klasik Döneminde...", s.113.

güç bakımından çok iyi seviyelerde olduğu bir süreçtir ve eğitim ve zihniyet alanlarındaki adımların etkilerinin yıllar sonrasına uzanması gerçeği gereği bu kurumların kazanımları devletin son dönemine kadar devam edecektir.⁴⁹

Yüksek öğrenime verilen önem Sultan II. Mehmed'in İstanbul'da ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde açtığı çok sayıda medrese ile görülebilir olmasının yanı sıra Fatih Kanunnamesi olarak bilinen ilk yasa ve kurallar bütünü içinde Türk tarihinde ilk "yüksek öğretim mevzuatı"nı oluşturan bir bölümün yer alması da son derece önemlidir. Bu düzenleme yönetim, müfredat ve akademik yapıyı yeniden düzenlemiş, personelin seçim ve atanması ile maaşların belirlenmesine ilişkin işlemleri usul ve esaslara bağlayarak yürürlüğe koymuştur.⁵⁰

İlmi hayatın çok önemli bir kısmı ve padişahların da bizzat kendi yaşamlarında yer ve önem verdikleri bir alan tasavvuttur. Sultan II. Mehmed dönemi Bursa'sında tasavvuf hayatında önemli yeri olan kurumların bizzat padişah fermanı ile desteklenmesi yönünde de örnek bulunmaktadır. Dönemin önemli tarikatlarından Kazeruniyye'nin İshakhane adıyla anılan zaviyesi, Fatih devrinde, sultanın emri ile ciddi bir onarım geçirmiştir. Kitabede "*Murad Han'ın oğlu, şarkın ve garbın sultanı, Karadeniz ve Akdeniz'in hakanı Sultan Mehmed de buk'anın tecdidini emretti.*" yazılıdır.⁵¹

Devlet Adamları

Sultan II. Mehmed'in saltanatında sadrazamlık makamında bulunanlar ve akibetleri hakkında salnamelerden iz sürmek mümkündür. "*Halil Paşa cediti sadrazamların birincisi olduğu gibi idam olanların evveli dahi der-i saadet minazatı ibda edenler dahi*

⁴⁹ Mefail Hızlı, "Bursa'nın Gelişmesine...", s.45

⁵⁰ Ali Rıza Erdem, "Üniversitelerimizin Bilim Tarihimizdeki Yeri", Üniversite ve Toplum, Ocak 2005, Cilt 5, Sayı 1, <http://www.universite-toplum.org/text.php?id=235> 04.03.2016; Krş. Akyüz, Türk Eğitim Tarihi MÖ 1000 MS 2012, Genişletilmiş 22. Baskı, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2012, s.65 vd.; Kemal Gürüz, Dünyada ve Türkiyede Yüksek Öğretim, ÖSYM Yayınları, Ankara, 2001.

⁵¹ Mustafa Kara, Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler 2, Uludağ Yayınları, Bursa, 1993, s.27; Krş. Bursa Kütüğü, II/4, III/434, IV/405; Şakaik-i Numaniye ve Zeyilleri, II/161.

Çandarlı sülâlesidir."⁵²

İstanbul fethini çok önemseyen Sultan II. Mehmed, Sultan II. Murad zamanından beri yönetimde etkinliğini sürdürmekte olan Çandarlı Halil Paşa'nın bu fetihle iktidarının azalacağı fikri nedeniyle destek vermediğini farkediyor ancak O'nu azletmek yerine bu işte kendisinin yanında olmasını sağlamayı tercih ediyordu. İnalçık, bu tezini ve Edirne'de topladığı meşveret meclisinde bu konuyu tartışmaya açmış olduğuna ve topluluğun iknasını sağlamaya ortam hazırlamış olduğuna bağlar ve iki bağımsız kaynağa atıfta bulunarak ortaya koyar. Bunlar Tâcîbeyzâde Cafer Çelebi ve Kritovoulos'tur.⁵³ İstanbul'un fethinden sonra ise azledilmiş ve idam edilmiştir.

"Veli Mahmud Paşa sene 857'de nabh (M. 1454) ve 15 sene sonra azl olundu. Hersek, zaman-ı sadareğinde feth olundu."

*"Rum Mehmed Paşa H.872'de (M.1469) nasbh ile 3 sene sadarete bulunmuştur."*⁵⁴ İnalçık Karaman sorunu ve Uzun Hasan nedeniyle artan giderler sonucunda Rum Mehmed Paşa'nın veziriazamlığında mukâtaa vergisinin yeniden konulduğunu belirtmektedir. Hem adı geçen sadrazam hem de başka Rum kökenli devlet ve ilim adamları pek çok konularda Sultan II. Mehmed'in görev verdiği isimler olmuşlardır.⁵⁵

"İshak Paşa sene 875'de (M.1471) nasbh ile 2 sene sonra azl olundu. Aksaray'dan bazı erbab-ı sanatı der-i saadete nakil ile Aksaray mahalle iskan eylemiştir."

Saniyen Mahmud Paşa 877 (M.1473) nasbh 878'de idam olunmuştur. Tekrar sadarete gelmek O'nun zamanında vuku bulunmuştur. Namına mensup cami ve civarında mahkeme ve medrese ve mekteb ve çeşme ve çifte hamam vardır."

Gedik Ahmet Paşa 878'de (M.1474) nasbh ve 4 sene sonra azl olunmuştur. Kara Hisar'da cami ve hamamı olup der-i saadetteki Gedik Paşa hamamının dahi bânisidir."

Karamani Mehmed Paşa 882'de (1478) nasbh, 4 sene sonra in-fisâli vuku buldu. Kadı askerliği Rumili ve Anadolu sadareti namıyla ikiye tefrik eylemiştir." Sultan II. Mehmed'in kul aslından olan sadrazamlarının tek istisnasıdır. Fatih Sultan Mehmed zamanında bir taraftan sadrazam idamları ya da yeniden görevlendirme-

⁵² Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi, Defâ 12, 1302, s.65.

⁵³ İnalçık, TDVİA, s.397

⁵⁴ Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi, Defâ 12, 1302, s.65.

⁵⁵ İnalçık, TDVİA, s.404.

leri, diğer taraftan ise kul kökenli devlet adamlarının çoğalması, padişah vekili sıfatıyla veziriazamların yetkilerinin artırılması gündeme gelmiştir. Tüm bunlar mutlak otoritesinin kurulması ve devamının sağlanması amacıyla olmuştur.⁵⁶

İncelenen salnameler, devrin donanması ve başına gelen devlet adamları hakkında da bilgiler sunmaktadır. “İbtida seferi derya Sultan Orhan devr-i hümayununda vuku bulduğu misülli donanmanın techiri Hazreti Fatih’e nasib olmuş ve ondan sonra muntazam tertib ile Selatin-i Osmaniye (Padişah-ı Bahrî) ünvanını iktisâb eylemiştir. Baltacı oğlu Süleyman Bey cenab-ı Fatih’in İstanbul’u fethinde başbuğluk ünvanıyla Gelibolu’dean 400’den ziyade zevrakçe ile dersaadete gelmiştir.... Hamza Paşal İstanbul’un fethinden sonra Kapudan vasf olunmuştur. İstanköy ceziresinin ..görülen kusuru sebebi ile idam olmuştur. Kapudan Paşaların içinde en evvel idam cezası gören budur... Yunus Paşa Foça, Midilli, Ağrıboz ‘un istilasına ve İços, Taşos, Maydoz, adalarının fethine muvaffak olmuştur.... Meshib Paşa Rodos’un fethine memur olmuş ise de su-i tedbir yirmi bine karib silah gark ve bir hayli gemiler telef olmuştur. İstanbul’un tarihi fethi olan H.857 senesinden H.862’ye 5 yıl içinde bâlâda muharrer üç kapudan paşa nasbh ve tebdil olmuş ise de tarih-i nasbh ve tebdilleri meçhuldür.... Has Yunus Paşa sene 862’de nasbh olundu. İnös adasını abluka ederek avdetinde vefat eylemiştir.”⁵⁷ Denizcilik tarihine ilişkin bilgilerin eksikliğini ortaya koyan Şerafettin Turan Katip Çelebi’nin Tuhfetü’l-kibâr fi Esfârî’l-bihâr adlı eseriyle bize ışık tuttuğunu bildirmiştir.⁵⁸ Daha eski tarihli salnameler de bu boşlukları doldurucu nitelikler göstermektedir.

Fatih Sultan Mehmed’in Kişisel Özellikleri ve Şehirciliğe Verdiği Önem

“Osmanlı donanmasını tanzim edip feth-i Konstantiniye’de karadan gemi yürütmek ve aşikare fethinde havan topu ve yağlık paçavra misülli bir takım edavat-ı harbiyye icat eylemek gibi harika muvaffakiyetleri olmuştur. Büyük cedide toplar döktürüp istediği mahale nakletmek dahi müşarileyhin asar-ı meşkuresinden-

⁵⁶ İnalçık, TDVİA. s.405.

⁵⁷ Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi, Defâ 12, 1302, s.65.

⁵⁸ Şerafettin Turan, “Sakız’ın Türk Hakimiyeti Altına Alınması”, Tarih Araştırmaları Dergisi, C.4, S.6 (1966), s.173.

*dir... Türkçe, Arapça, Farsça, Rumca, Latince bildiği gibi... ilim ve hüner olduğundan dergah-ı Feys-i iktinası ulema-ı iddar-ı cihana mülce ve makar olmuştur.”*⁵⁹

Salnamelerde yer bulan tüm bu özellikler ve faaliyetler hakkında geniş bilgiyi araştırmalar sonucunda ortaya konan bilgilerden teyid edebiliyoruz. İnalçık Fatih'in Arapça ve Farsçaya vakıf olduğuna şüphe olmamakla birlikte Arapça Farsça tamlamalar yerine Türkçe ifadeler kullanmayı tercih ettiğini belirtir. Rumca ve Slavca bildiğini de ilave etmektedir. Geniş görüşlü bir yönetici olmasının dayanağını açıklarken, sadece sınırsız güç sahibi mutlak bir hükümdar olmakla yetinmeyip dünya hakimiyeti fikrini de benimsemiş olduğunu işaret eder. Bu düşüncenin kaynağı da Türk Moğal hakanlık, İslami hilafet ve Roma imparatorluk fikirlerinin sentezidir.

Sultan II. Mehmed için hem İstanbul'un iskânı ve gelişimi hem de fetihlerin sürmesi, alınan kalelerin korunmasını son derece önemlidir. Bu konuların her ikisi de çok yüksek maliyet gerektirmiştir. Sultan II. Mehmed iktisadi yaşamın dengesini çok önemsemiştir. Vasiyetinde topladığı hazinenin itina ile muhafaza edilmesini, zira bir zaman ihtiyaç duyulacağını belirtmiştir.⁶⁰ Saltanatı süresince masraflı icraatler nedeniyle vergilerin artırılması gerekmiştir. Bu durum Bursa'da dönemde üretilen eserlerde sözü edilen durgunluğun dolaylı nedeni olmuş olmalıdır. Ancak Bursa'nın bu konudaki etkisi Ayverdi'nin araştırmasında yer alan şu satırlarla öne çıkmaktadır:

*“Tükler İstanbul'u almadan çok evvel yeniden şehir kurmak hususunda büyük bir kabiliyet göstermişlerdi. Yalnız yeniden kurmak değil, bozuk veya dar kurulmuş olanların ahenksizliğini sanki sihirli bir elin temasiyle bir anda değiştirdiler. Bursa, sonra Edirne buna ne canlı birer misaldir. Avuç içi kadar şehirler derhal genişledi ve tabiatın, topoğrafyanın ilham ve ibrâmına kusursuz bir surette uyularak toprak ne emir ediyorsa o yapıldı: rengi, ahengi ve tevessu istikaamet ve imkani derhal sezilerek her ikisi ona göre genişletildi ve iki küçük kastelden dünya çapında iki belde zuhur etti.”*⁶¹ Hatta çok işlevli camiler olarak açıklanan yapılar Bursa'da

⁵⁹ Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi Def'a 19 (1310), s.41 vd.

⁶⁰ Fatih Sultan Mehmed'in Ölümü ve Hadiseleri Üzerine Bir Vesika 12 Eylül 1481, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1952, s.3.

⁶¹ Ekrem Hakkı Ayverdi, Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskanı ve Nüfusu, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, 1958,

çok sayıda yapılmış olduğu için “Bursa tipi camiler” olarak anılmıştır.⁶² İstanbul’un imarı bu tecrübeyle ortaya çıkmıştı.

Sonuç

Sultan II. Mehmed, tüm dünyanın gözü üzerinde bulunan bir kenti Osmanlı şehri ve başkenti yapmış, burayı Osmanlı haline getirmenin önemini kavramış, üstelik bu çabalarda muhtemelen devletin ikiyüz yıla yaklaşan süreçte biriktirdiği Bursa tecrübesinden faydalanmıştır. Sultan İstanbul’un düzeni ve toprakların genişletilmesi konularında öngörülü bir meşguliyet içindeyken, kendisi gibi öngörülü devlet adamları da Bursa’daki ilim hayatını tüm Osmanlı tarihinde en çok sayıda medreseye kavuşmasını sağlayarak desteklemişlerdir. Bursa’da tutulan Osmanlı resmi kayıtları, bize hem Sultan’ın devrine dönük -şimdiye dek- eşi bulunmayan bilgiler sunmakta, hem de başka kaynaklarda yer alan bilgilerin teyidine imkan sunmaktadır. Bunu yaparken merkeze artık biraz mesafesi bulunan Bursa’da, merkezi olayların resmi ve sivil zihinlerde nasıl yer bulduğunun da işaretlerini vermektedir. Dönemin devlet adamlarının toplumsal hizmette aydın fikirli ve öncü rol üstlenişleri dikkat çekicidir. Gerek kentleşme ve gerekse ilmî alanlarda bunun örnekleri nettir.

---

s.83.

⁶² Erol Altınsapan (Ed.), Anadolu’da Tarikat Yapılarına Bakış Bilecik Orhan-gazi İmaretî Kazı Sonuçları, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2003, s.51.